

Gúzsba kötve

A hatvanesztendős Józsay Zsolt szobrászatáról,
miskolci kiállítása kapcsán

Józsay Zsolt szobrász retrospektív kiállítását – a művész hatvanadik születésnapja alkalmából – a miskolci Herman Ottó Múzeum rendezte meg 2011 júniusában. Azonban a múlt század hetvenes évei óta épülő életmű körvonalai – e kiállítás művei révén – csak mintegy vázaltszerűen rajzolódhattak meg a látogatók előtt. A hevenyészett kiállítás-összkép egy szobrászművész esetében törvényszerű: csak a kisplasztikák, a kiállítási szobrok és az érmekek kerülhetnek a posztamensekre és a tárlókba, a megannyi, állandóság igényével megformált és köztérre helyezett mű – ez esetben elsősorban portré – már nem. És persze nem volt kiállítható a múzeumi termekben minden, az elmúlt évtizedekben a különböző országos művészeti tárlatokon díjat nyert alkotás, s nem lehettek ott a közgyűjteményekben őrzött és a magángyűjteményekben szétszóródott munkák sem. A művész szakmai életrajzából tudható, hogy 1984-ben lépett fel első ízben önálló kollekciónal Ózdon, hogy aztán Miskolcon és más vidéki városokban, valamint Budapesten számos önálló kiállítást rendezzen és műveivel folyamatosan jelen legyen a legrangosabb országos seregszemléken is. És fontos mozzanatként emlékezhetünk e kollekciónal kapcsán arra is, hogy a több mint három évtizede Miskolchoz kötődő Józsay-munkásságot számos tanulmány, cikk, katalógusbevezető elemezte már, jelezve, hogy e szobrász alkotói tevékenysége a közelmúlt évtizedeiben a jelenkori magyar szobrászat fontos fejezetévé vált. Fontos, de talán nem kellően ismert, fel- és elismert fejezetévé. Ennek az oka az lehet, hogy meglehetősen magányosan, társtalanul létező, és ezért csoporttörekvésekhez és kurrens tendenciákhoz nem köthető a karakteres, az önálló stilisztikai jellemzőkkel felruházott Józsay-szobrokkal fémjelzett plasztikai világ.

Persze a fogalmakkal óvatosan kell bánnunk, különösen akkor, amikor a modern művészet jelenségeit szeretnénk megragadni. Most is nagyon nehéz helyzetben vagyunk, mert egy olyan művészeti ágazatban kell elhelyeznünk Józsay Zsolt alkotásait, amely már tulajdonképpen nem, vagy csak romjaiban létezik. A szobrászatról van szó, amely a XX. század során fokozatosan felszámolta önmagát: az alkotók talán ebben a művészeti ágban távolodtak el legmesszebb a klasszikus eszményektől, a hagyományos műtípusoktól, a tradicionális vagy megszokott műformáktól. A szobor már nemcsak az embert és az állatot térben megragadó, maradandó anyagba örökítő, esztétikusan megformált tömeg, nemcsak ábrázolásszintű megjelenítés, mint amilyen az archaikus és a klasszikus korokban volt, hanem olyan gondolati konstrukció, amely másolás, imitáció helyett valamifajta teljesen új, autonóm művészeti valóságot teremt. Ez az új művészeti valóság van amikor hangsúlyozottan a térrel foglalkozik, van amikor a formateremtés áll érdeklődésének középpontjában, és

van amikor – az anyagot, a teret, a tömeget és a formát kissé háttérbe szorítva, mintegy eszköz jellegű pozícióba utalva – a gondolat, a művészi koncepció a meghatározó. Mindezen alapvető változásokkal összhangban a szobor létrehozásának folyamata is módosult, és a plasztikai alakítás eszközei is átalakultak: már régen nem kizárólagosan a nyersanyagba álmódott idea kibontásának, testet öltésének lehetünk tanúi, hiszen szoborrá válhatnak a kész tárgyak, a mindennapi élet elemei és az elemekből összeállított tárgye gyüttesek is. És persze a hagyományos anyagok mellett új, szerves és szervetlen anyagok, technikai médiumok jelentek meg a szobroknak nevezett munkákban vagy a szobroknak nevezett kompozíciók helyett, amely folyamatok magukkal vonták az új, különleges megmunkálásmódokat, kifejezőeszközöket is.

Nos, a miskolci kiállítás alkotásai között nem volt nehéz megállapítani, hogy ezekben a folyamatokban, ezekben a művészeti elmozdulásokban – illetve mindezek ellenére – Józsay Zsolt a hagyományra szavazott: műveinek tárgya szinte kizárólagosan az ember – mint a görög szobrászatban vagy a reneszánszban –, s ezek az ember-szobrok a hagyományos módon, körplasztikaként, körüljárható elemekként állnak, jelennek meg a térben. A klasszikus eszmények tisztelésének tanúsítványa az anyagválasztás, a kitüntetett jelentőségű fa, ritkábban a kő és újabban egyre gyakrabban a bronz: vagyis hagyományos anyagokba örökített műveit az évezredek technikákkal, faragással és mintázással, majd öntéssel alakítja, formálja meg a szobrász. De természetesen Józsay Zsolt nem régebbi korok vívmányait másolja: a régi anyagok és technikák alkalmazásával ő is újítóként lép fel. A rútzáló figurák, a titokzatos büsztök, a transzcendens sugallatával áthatott portrék sorából a fába faragott – esetenként egy tömbből alakított, máskor ragasztással illesztett –, rendkívül érzékenyen megdolgozott, finoman modellált kompozíciók emelkednek a jelenkorral együtt lélegző vagy konfrontálódó alkotásokká. A fa mellett rendkívül fontos, hangsúlyos szobor-összetevő elem a textil: az érdes szövetcsíkok, a zsákvászon darabok, amelyek bandázs-szerűen szorosan a szobortestre simulnak és durvaságukkal, érdességükkel mintegy a sima fa-felületek ellenpontjait teremtik meg. De természetesen nemcsak formai elemként érdekes a fához kapcsolódó textil: alkalmazása a gúzsba kötött ember, a megbéklyózott ember életérzéseit, jelentésköreit hívja elő a szemlélő emlékezetében.

A portré – a fej, az arc – és a furcsa torzová alakított – alakult –, fájdalmas hiányát magától értetődő természetességgel viselő csonka emberi test Józsay Zsolt szobrászatának vissza-visszatérő tárgya. E művész évtizedek óta szisztematikusan kutatja a fiatal, középkorú és öreg, de leginkább kortalannak tűnő férfiak és nők fantázia-portréi és fantázia-alakjai által megragadható-kibontakoztatható, mély gondolati tartammal és érzéki töltettel éltetett kifejezéseket. A feles, háromnegyedes életnagyságú, változó léptékű figurák törékenyek, s a személyiségek idegenséget, fenséges megközelíthetlenséget sugárzók. Józsay plasztikai szemlélete, szobrászati artikulációja az archaikus korok emlékeihez, a törzsi művészet nyers, rusztikus kifejezőmódjához, az egyiptomi plasztika merev formaadásához áll közel. Erre utalnak az öntörvényű torzítások – a nyújtások és a formatömörítések – s a testet csak laza textilöltözékkel fedett félmeztelen alakok, és ezt tanúsítják a megragadott karakterek: a komor, hallgatag egyéniségek, a keleties vonásokkal jellemzett arcok. Nincsenek

vagy csak elvéve tünedeznek fel e kompozíciókon attribútumok – béklyók, kötelek –, s nem bőbeszédűek a gesztusok, az alakok által megjelenített-megtestesített akciók sem. Jószay Zsolt alakjai – a béklyóiktól szabadulni igyekvő figurákat megidéző, már az ezredfordulót követő években született kisbronzok kivételével – általában mozdulatlanul, dermedten állnak – csupán a kilépő testhelyzet utal mozgásra vagy cselekvésre, amely lépés inkább korlátozottságot és tétovaságot, mintsem dinamikát és határozottságot sugall –, s visszafogott gesztusokra utalóan csak néhány művön mozdul meg a kar, fordul el a fej. A Jószay-szobrok demonstrációja maga a pusztá létezés: a lehunytt szemű áhítatosság, a távolba meredő vagy maga elé révedő átszellemült pillantás, a me-rengés, a befelé tekintő attitűd, a meditáció. A mozgások, a nyílt konfliktusok, a konfrontációk mozgalmassabb színtere Jószay Zsolt művészetében az érem: a bronzkorongokon egyéniségüket és arcukat veszett, bábuserű alakok vívják elszánt küzdelmeiket. A plasztikák lágy, gyengéd megformálásával ellentétben e tenyérszerű kompozíciókat barokkos formatobzódás, az alapsíkról kiemelkedő formaelemek vad hullámrázása élteti.

Ha a magyar szobrászat allegorikus-metaforikus emberalakjait egymás mellé állítanánk – Ferenczy Béni, Medgyessy Ferenc, Pátzay Pál, Bokros-Birman Dezső, Borsos Miklós, Mikus Sándor, Vilt Tibor, Kerényi Jenő, Somogyi József, Schaár Erzsébet, Melocco Miklós, Varga Imre embermásait –, akkor a harmonikus sugárzású, sértetlen és sérthetetlen, egészséges, erős, magabiztos alak mind zavarodottabbá, sértettebbé, sebezhetőbbé, összetörtebbé válásának, majd végül emberronccsá alakulásának drámai folyamatát követhetnénk nyomon. Valahová, e sor végére most Jószay Zsolt a XX. század harmadik harmadában, a XXI. század nyitányán született, a kor válságjelenségeivel, napjaink valóságával együtthangzó, autentikus figurái kerültek. A szobrász ezekkel a belső, lelki vívódásokkal gyötört, gyakran fizikailag is roncsolt, bensőséges drámaiságot összpontosító figuráival azt tudatosíthatja műveinek befogadóival, hogy az utolsó esélyek, a végérvényesen elvesző remények időszakát éljük: az embernek mind az egyéni, mind a kollektív létében is szembe kell néznie sorsa egyik legválságosabb, talán végső stádiumával. Amiként a jó barát, a kiváló művészetteoretikus, a közelmúltban elhunyt Hann Ferenc fogalmazta meg Jószay Zsolt művészetére kapcsán: „Jószayt nem a plasztikai viszonylatok izgatják, eltöprengő, időtlen, befelé néző arcok a művész eddigi életművének darabjai, akik valahogy nem tudják, vagy nem akarják elhinni, hogy az 'Aranykor' végképp elveszett, vagy talán csak a vágyakban, a legendában létezett, ha létezett egyáltalán.” A miskolci múzeumban közönség elé tárt Jószay-szobrok között az elringató, Aranykorról regélő legendák és a kemény valóság művek tolmácsolta kíméletlen csapásainak metszéspontján álldogálhattunk – kissé tanácstalanul, elbizonytalanodva, de mélyen megrendülve.

Wehner Tibor